પ્રવચન નં. ૨૦૬, ગાથા–૧૭૫-૧૭૬, શ્લોક–૨૯૦-૨૯૨, મંગળવાર, માગશર વદ ૫, તા.૦૭-૧૨-૭૧

૨૯૦ કળશ છે.

एको देवस्त्रिभुवनगुरुर्नष्टकर्माष्टकार्धः
सद्बोधस्थं भुवनमखिलं तद्गतं वस्तुजालम्।
आरातीये भगवति जिने नैव बंधो न मोक्षः
तस्मिन् काचिन्न भवति पुनर्मुर्च्छना चेतना च।।२९०।।

અરિહંત ભગવાન, એને ઇચ્છા હોતી નથી એને સિદ્ધ કરવા વધારે વાત સ્પષ્ટ કરે છે. ભગવાન બોલે ખરા. એમ કહેવાય. પણ એ ખરેખર એને ઇચ્છા હોતી નથી. ઇચ્છા વિના પરમાત્મા અરિહંતને વાણી નીકળે છે. તેથી એને બંધનું કારણ નથી.

શ્લોકાર્થ :– 'ત્રણ લોકના જેઓ ગુરુ છે,...' સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા ત્રણલોકના ગુરુ છે. ત્રણલોકને જાણે છે એટલે એના ગુરુ તરીકે કહેવામાં આવે

છે. અથવા ઉત્તમમાં ઉત્તમ પુરુષો જે ઇન્દ્રો આદિ અને ગણધરાદિ છે એના એ ગુરુ છે. એટલે એને ત્રણલોકના ગુરુ કહેવામાં આવે છે. **'ચાર કર્મનો જેણે નાશ કર્યો છે...'** આઠ કર્મ એટલે વાણીવાળા લેવા છે ને? એકલા સિદ્ધ નથી લેવા. **'ચાર કર્મનો જેણે નાશ કર્યો છે,...'** ચાર કર્મ જેને બાકી છે. આઠ કર્મમાં. **'અને આખો લોક તથા તેમાં રહેલો પદાર્થસમૂહ જેમના સદ્‌જ્ઞાનમાં સ્થિત છે,...'** લ્યો! ત્રણકાળ અને ત્રણલોક જેમના સદ્‌જ્ઞાનમાં સ્થિત છે, લ્યો! એટલે કે એનું જ્ઞાન પૂર્ણ વર્તે છે. પાછા એમ કહે છે કે **'પદાર્થસમૂહ જેમના સદ્‌જ્ઞાનમાં સ્થિત છે,...'** એમના જ્ઞાનમાં રહેલા છે. એનો અર્થ કે જેટલા ત્રણકાળ ત્રણલોક છે એ બધું ભગવાનના જ્ઞાનમાં જાણે વર્તે છે. એક ક્ષણમાં જ્ઞાનમાં જાણે એવું જે અરિહંતપદ છે.

'તે (જિન ભગવાન) એક જ દેવ છે.' આવા હોય તેને દેવ કહેવાય, એમ કહે છે. આ સિવાય અન્યોએ કલ્પેલા દેવ એ દેવ હોઈ શકે નહિ. જેને એક સમયની અંદર ત્રણકાળ ત્રણલોક જેને જ્ઞાનમાં જાણે વર્તે અને ઇચ્છા વિના જેને વાણી હોય, એ એક જ દેવ છે. એ સિવાય જગતમાં કોઈ સાચા દેવ નથી. **'તે નિકટ (સાક્ષાત્) જિન ભગવાનને વિષે...'** સાક્ષાત્ જિનભગવાનને વિષે **'નથી બંધ કે નથી મોક્ષ,...'** બંધ પણ નથી અને મોક્ષ પણ નથી. ભાવમોક્ષ તો થઈ ગયો છે. બાહ્ય મોક્ષ હજી ચાર કર્મનો બાકી છે. માટે મોક્ષ પણ હજી નથી અને બંધ પણ નથી. ભગવાનને બંધ પણ નથી અને હજી પૂર્ણ મોક્ષ પણ નથી. ચાર કર્મનો જે અભાવ થઈને દ્રવ્યમોક્ષ થવો જોઈએ એ નથી. ભાવમોક્ષ છે.

'તેમ જ તેમનામાં નથી કોઈ મૂર્છા...' અજ્ઞાનદશા. જાણવાનું કાંઈ બાકી હોય એવું એમાં છે નહિ. **'કે નથી કોઈ ચેતના...'** એટલે જાણવું કાંઈ બાકી છે એમ છે નહિ. પૂર્ણ આશ્રય દ્રવ્યનો પ્રગટ થઈ ગયો છે. એવા એ ભગવાન એક જ દેવ છે. એની વાણી ઇચ્છા વિના નીકળે છે. એને અભિલાષપૂર્વક વાણી હોતી નથી. એને બંધ હોતો નથી. છદ્મસ્થ પ્રાણીને વાણી તો વાણીને કારણે નીકળે છે પણ એને ઇચ્છાપૂર્વક હોય છે નીચે માટે તે બંધનું કારણ છે. નીચે બંધનું કારણ છે. એને બંધનું કારણ નથી. દશા પૂર્ણ થઈ ગઈ. ૨૯૦ કહ્યો.

મુમુક્ષુ :– ચેતના?

ઉત્તર :– ચેતના કીધું ને. જાણવાનું બાકી નથી અથવા આશ્રય કરવો બાકી નથી. પૂર્ણ આશ્રય થઈ ગયો. ચેતવું એટલે અંદર એકાગ્ર થવું હવે બાકી નથી. પ્રશ્ન તો કરે ને. કહો, સમજાણું કાંઈ? નીચે ખુલાસો કર્યો છે. **'(કારણ કે દ્રવ્યસામાન્યનો પૂર્ણ આશ્રય છે.)'** છે ને? હવે આશ્રય કરવો બાકી નથી. અહીં તો નથી ચેતના એમ કહેવું છે. નથી ચેતનામાં પૂર્ણ ચેતના છે એમ હશે? નથી ચેતના એટલે હવે કાંઈ ચેતવું, આશ્રય કરવો બાકી નથી. એ તો જેમ હોય એમ હોય ને. ૨૯૦.

જુઓ! આવા અરિહંત ભગવાનને આવી દશા હોય છે. એને પૂર્વના કર્મને કારણે વાણી

નીકળે. પણ એને ઇચ્છા ને રાગ ને અભિલાષપૂર્વક વાણી હોતી નથી. દિવ્યધ્વનિ નીકળે. સવાર, બપોર, સાંજ, રાત ઇચ્છા વિના વાણી નીકળે. ઇચ્છા નથી. એ તો વીતરાગ છે, પૂર્ણ છે.

શ્લોક-૨૯૧

(मंदाक्रांता)

न ह्येतस्मिन् भगवति जिने धर्मकर्मप्रपंचो
रागाभावादतुलमहिमा राजते वीतरागः।
एषः श्रीमान् स्वसुखनिरतः सिद्धिसीमन्तिनीशो
ज्ञानज्योतिश्छुरितभुवनाभोगभागः समन्तात्।।२९१।।

[શ્લોકાર્થ :–] આ જિન ભગવાનમાં ખરેખર ધર્મ અને કર્મનો પ્રપંચ નથી (અર્થાત્ સાધકદશામાં જે શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિના ભેદપ્રભેદો વર્તતા હોય છે તે જિન ભગવાનમાં નથી); રાગના અભાવને લીધે અતુલ-મહિમાવંત એવા તે (ભગવાન) વીતરાગપણે વિરાજે છે. તે શ્રીમાન (શોભાવંત ભગવાન) નિજસુખમાં લીન છે, મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના નાથ છે અને જ્ઞાનજ્યોતિ વડે તેમણે લોકના વિસ્તારને સર્વતઃ છાઈ દીધો છે. ૨૯૧.

શ્લોક-૨૯૧ ઉપર પ્રવચન

૨૯૧.

न ह्येतस्मिन् भगवति जिने धर्मकर्मप्रपंचो
रागाभावादतुलमहिमा राजते वीतरागः।
एषः श्रीमान् स्वसुखनिरतः सिद्धिसीमन्तिनीशो
ज्ञानज्योतिश्छुरितभुवनाभोगभागः समन्तात्।।२९१।।

શ્લોકાર્થ :– **'આ જિન ભગવાનમાં...'** પરમેશ્વર જ્યાં વીતરાગ દશા પૂર્ણ થઈ ગઈ, જેને કાંઈ રાગનો અંશ અને ઇચ્છા છે નહિ, એ ભગવાનને **'ખરેખર ધર્મ અને કર્મનો પ્રપંચ નથી...'** હવે ધર્મ કરવો એટલે શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિનો ભાગ નથી. **'(સાધકદશામાં જે શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિના ભેદપ્રભેદો વર્તતા હોય છે તે જિન ભગવાનમાં નથી);...'** પૂર્ણ દશા વીતરાગ થઈ પછી એને શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિ બે ભેદ છે નહિ. શરીર એક બાકી છે. ચાર

કર્મ બાકી છે. સમજાણું કાંઈ? પણ રાગ છે નહિ. તેમ શુદ્ધિ અને અશુદ્ધિના પ્રકાર પણ (નથી). પૂર્ણ શુદ્ધિ થઈ ગઈ એટલે એમાં બે ભેદ નથી.

'રાગના અભાવને લીધે અતુલ-મહિમાવંત...' આહાહા..! એની આનંદ દશા અને કેવળજ્ઞાન દશા એ તો અતુલ મહિમાવાળી છે. એવી જ આત્માની શક્તિ છે કે એ રૂપે પરિણમે અને થઈ શકે છે. દરેક આત્મા એવી શક્તિવાળો છે. સમજાણું કાંઈ? કહે છે, **'રાગના અભાવને લીધે અતુલ-મહિમાવંત...'** જેની મહિમાને કોઈ ઉપમા (નથી). કોઈની ઉપમા-તુલના કરી શકાય નહિ. **'એવા તે (ભગવાન) વીતરાગપણે વિરાજે છે. તે શ્રીમાન (શોભાવંત ભગવાન)...'** જુઓ એ શ્રીમાન છે. શોભાવંત ભગવાન. શ્રી એટલે શોભા. **'નિજસુખમાં લીન છે,...'** પરમાત્મા તો પોતાના અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીન છે. આ જ આત્મા પરમાત્મા થાય એટલે આત્મા આનંદમાં જ લીન રહે છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

પોતાનો આનંદ સ્વભાવ અત્યારે પણ અનંત આનંદથી બિરાજમાન આત્મા છે. એમાં એકાગ્ર થવાથી વ્યક્તરૂપે પ્રગટ અનંત આનંદ પ્રગટ્યો એવા પરમાત્મા અરિહંત એ આનંદમાં જ લીન છે. કોઈનું ભલુ કરવું કે ભૂંડું કરવું કે એવું એને છે નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કહે છે ને કે, ભાઈ! ભગવાન અવતરે, રાક્ષસોને મારે અને ભક્તોની ભીડ ટાળે. એવા ભગવાન હોઈ શકે નહિ. એ ભગવાન જ નથી. સમજાણું કાંઈ? પોતાને અનંતજ્ઞાન, અનંતઆનંદ, વીતરાગતા પ્રગટી છે તેમાં એ લીન છે.

'મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના નાથ છે...' મોક્ષ થયો છે ને એ કેવળજ્ઞાની? પોતાની મુક્તદશા, એના એ નાથ–સ્વામી છે. પૂર્ણ પવિત્રતા પ્રગટી એનો એ ધણી અને સ્વામી છે. એ કોઈ જગતના સ્વામી નથી. પોતાને પૂર્ણ આનંદદશા, પૂર્ણ જ્ઞાન-શાંતિ દશા પ્રગટ થઈ એના એ નાથ છે. **'અને જ્ઞાનજ્યોતિ વડે તેમણે લોકના વિસ્તારને સર્વતઃ છાઈ દીધો છે.'** જ્ઞાનજ્યોતિ વડે જેણે લોકાલોકના વિસ્તારને જેણે જાણી લીધા છે. આખી દુનિયા છવાઈ ગઈ જાણે જ્ઞાનથી. એટલે કે આખી દુનિયા લોકાલોક જેના જ્ઞાનમાં વર્તે છે. આહાહા..! આવું પરમાત્માનું, અરિહંતનું પરિણામપૂર્વક બોલવા વિનાનું સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ?

ગાથા–૧૭૫

ठाणणिसेज्जविहारा ईहापुव्वं ण होइ केवलिणो।
तम्हा ण होइ बंधो साक्खट्ठं मोहणीयस्स।।१७५।।

स्थाननिषण्णविहारा ईहापूर्वं न भवन्ति केवलिनः।
तस्मान्न भवति बंधः साक्षार्थं मोहनीयस्य।।१७५।।

केवलिभट्टारकस्यामनस्कत्वप्रद्योतनमेतत्।

भगवतः परमार्हन्त्यलक्ष्मीविराजमानस्य केवलिनः परमवीतरागसर्वज्ञस्य ईहापूर्वकं न किमपि वर्तनम्; अतः स भगवान् न चेहते मनःप्रवृत्तेरभावात्; अमनस्काः केवलिनः इति वचनाद्वा न तिष्ठति नोपविशति न चेहापूर्वं श्रीविहारादिकं करोति। ततस्तस्य तीर्थकरपरमदेवस्य द्रव्यभावात्मकचतुर्विधबंधो न भवति। स च बंधः पुनः किमर्थं जातः कस्य संबंधश्च? मोहनीयकर्मविलासविजृंभितः, अक्षार्थमिन्द्रियार्थं तेन सह यः वर्तत इति साक्षार्थं मोहनीयस्य वशगतानां साक्षार्थप्रयोजनानां संसारिणामेव बंध इति।

तथा चोक्तं श्रीप्रवचनसारे-

``ठाणणिसेज्जविहारा धम्मुवदेसो य णियदयो तेसिं।
अरहंताण काले मायाचारो व्व इत्थीणं।।''

અભિલાષપૂર્વ વિહાર, આસન, સ્થાન નહિ જિનદેવને,
તેથી નથી ત્યાં બંધ; બંધન મોહવશ સાક્ષાર્થને. ૧૭૫.

અન્વયાર્થ :– [केवलिनः] કેવળીને [स्थाननिषण्णविहाराः] ઊભા રહેવું, બેસવું અને વિહાર [ईहापूर्वं] ઇચ્છાપૂર્વક [न भवन्ति] હોતા નથી, [तस्मात्] તેથી [बंधः न भवति] તેમને બંધ નથી; [मोहनीयस्य] મોહનીયવશ જીવને [साक्षार्थम्] ઇન્દ્રિયવિષયસહિતપણે બંધ થાય છે.

ટીકા :– આ, કેવળીભટ્ટારકને મનરહિતપણાનું પ્રકાશન છે (અર્થાત્ અહીં કેવળીભગવાનનું મનરહિતપણું દર્શાવ્યું છે).

અર્હંતયોગ્ય પરમ લક્ષ્મીથી વિરાજમાન, પરમવીતરાગ સર્વજ્ઞ કેવળીભગવાનને ઇચ્છાપૂર્વક કાંઈ પણ વર્તન હોતું નથી; તેથી તે ભગવાન (કાંઈ) ઇચ્છતા નથી, કારણ કે મનપ્રવૃત્તિનો અભાવ છે; અથવા, તેઓ ઇચ્છાપૂર્વક ઊભા રહેતા નથી, બેસતા નથી કે શ્રીવિહારાદિક કરતા નથી, કારણ કે 'अमनस्काः केवलिनः (કેવળીઓ મનરહિત છે)' એવું શાસ્ત્રનું વચન છે. માટે તે તીર્થંકર-પરમદેવને દ્રવ્યભાવસ્વરૂપ ચતુર્વિધ બંધ (પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ, સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધ) થતો નથી.

વળી, તે બંધ (૧) ક્યા કારણે થાય છે અને (૨) કોને થાય છે? (૧) બંધ મોહનીયકર્મના વિલાસથી ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) 'અક્ષાર્થ' એટલે ઇન્દ્રિયાર્થ (ઇન્દ્રિયવિષય); અક્ષાર્થ સહિત હોય તે 'સાક્ષાર્થ'; મોહનીયને વશ થયેલા, સાક્ષાર્થપ્રયોજન (–ઇન્દ્રિયવિષયરૂપ પ્રયોજનવાળા) સંસારીઓને જ બંધ થાય છે.

એવી રીતે (શ્રીમદ્‌ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પ્રવચનસારમાં (૪૪મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :–

"[ગાથાર્થ :–] તે અર્હંતભગવંતોને તે કાળે ઊભા રહેવું, બેસવું, વિહાર અને ધર્મોપદેશ, સ્ત્રીઓને માયાચારની માફક, સ્વાભાવિક જ–પ્રયત્ન વિના જ—હોય છે."

ગાથા–૧૭૫ ઉપર પ્રવચન

૧૭૫-ગાથા.

ठाणणिसेज्जविहारा ईहापुव्वं ण होइ केवलिणो।
तम्हा ण होइ बंधो साक्खट्ठं मोहणीयस्स।।१७५।।
અભિલાષપૂર્વ વિહાર, આસન, સ્થાન નહિ જિનદેવને,
તેથી નથી ત્યાં બંધ; બંધન મોહવશ સાક્ષાર્થને. ૧૭૫.

અર્થ કર્યો છે. વિહાર શબ્દ પડ્યો છે. ટીકામાં પણ વિહાર છે.

કેવળીભટ્ટારક સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અરિહંતદેવ પૂર્ણ જેને જ્ઞાન અને આનંદ પ્રગટ્યા એવા તીર્થંકર અથવા કેવળી. **'મનરહિતપણાનું પ્રકાશન છે.'** લ્યો! એને મન હોતું નથી. ભાવમન છે નહિ. દ્રવ્યમન તો જડ છે. **'અહીં, કેવળીભટ્ટારકને મનરહિતપણાનું પ્રકાશન છે (અર્થાત્ અહીં કેવળીભગવાનનું મનરહિતપણું દર્શાવ્યું છે.)'**

'અર્હંતયોગ્ય પરમ લક્ષ્મીથી વિરાજમાન,...' અર્હંતયોગ્ય, અર્હંતયોગ્ય. એને યોગ્ય પરમલક્ષ્મી અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા, વીતરાગતા આવી લક્ષ્મી એની પાસે એ છે. આ ધૂળની લક્ષ્મી નથી. સમજાણું કાંઈ? આ ધૂળની લક્ષ્મી તો આત્મા પાસે ક્યાં છે? એ તો જુદી છે. એ તો મૂઢ માને છે કે હું લક્ષ્મીવાળો છું. પૈસા-બૈસા ધૂળ તો બહાર છે. એની પાસે ક્યાં આવ્યા? ગરી ગયા છે એમાં? પણ પૈસા મારા, લક્ષ્મી મારી, એ જડનો સ્વામી મૂંઢ થાય છે. આહાહા..! આ લક્ષ્મીનો સ્વામી તે ભગવાન છે. સમજાણું કાંઈ?

'અર્હંતયોગ્ય પરમ લક્ષ્મી...' એમ કીધું છે ને? **'પરમવીતરાગ સર્વજ્ઞ કેવળીભગવાનને....'** પરમ વીતરાગ સર્વજ્ઞ. ઇચ્છારહિત થઈ ગયા વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ છે. એવા **'કેવળી ભગવાનને ઇચ્છાપૂર્વક કાંઈ પણ વર્તન હોતું નથી;...'** ઇચ્છાપૂર્વક કાંઈપણ એને વર્તન હોતું નથી. આહાહા..! **'તેથી તે ભગવાન (કાંઈ) ઇચ્છતા નથી,...'** એને હાલવું, ચાલવું, બોલવું, વિહાર કરવો એ કોઈ ઇચ્છા હોતી નથી, એમ કહે છે. પહેલું વચનનું નાંખ્યું હતું. હવે બધું નાખ્યું.

'કારણ કે મનપ્રવૃત્તિનો અભાવ છે;...' ભગવાનને મનની પ્રવૃત્તિ જ નથી. ભગવાન તો કેવળજ્ઞાનમય એકલા સ્વરૂપ છે. આહાહા..! દેવનું સ્વરૂપ પણ એણે બરાબર જાણ્યું નથી. દેવનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણે તો એ આત્મા સાથે મેળવે કે એવો અને એ જાતનો જ હું છું. તો એને સમ્યગ્દર્શન થયા વિના રહે નહિ. પણ દેવની વ્યાખ્યાની પણ ખબર

ન મળે. સમજાણું કાંઈ? બધા દેવ સરખા. બધે ચોખા મૂકવા, બધાને માનવા. મિથ્યાત્વ ભ્રમ, અજ્ઞાન છે, કહે છે. સમજાણું કાંઈ? જય નારાયણ કરો બધાને. હનુમાન ને શિકોતરી ને અંબાજીને. મૂઢ છે, કહે છે. એને ભાન નથી કે આત્મા શું છે અને એની કિંમત કેટલી છે. આવે છે ને જુઓને! આ દેવને નામે કેટલાક? કેટલાક દેવના નામનો શનિવાર કરે, કોઈ સોમવાર કરે, કોઈ રવિવાર કરે. જૈનમાં જન્મ્યા પણ મૂઢના મોટા બળદ જેવા છે. સમજાણું કાંઈ? ભાન ન મળે કાંઈ, ભાન. ગયા. આવા દેવને મૂકીને આવા દેવને માનવા એ મૂઢ છે, કહે છે.

'તેઓ ઇચ્છાપૂર્વક ઊભા રહેતા નથી,...' જુઓ! ઊભા રહે આમ ભગવાન, શરીર. ઇચ્છાપૂર્વક ઊભા રહેતા નથી. એ તો દેહની ક્રિયાની ઉદયની એવી સ્થિતિ છે તો ઊભા રહી જાય. ભગવાન ઇચ્છાપૂર્વક ઊભા રહેતા નથી. **'બેસતા નથી...'** ઇચ્છાપૂર્વક. આસન એમ થઈ જાય. એ ઇચ્છાપૂર્વક થાતું નથી. સભામાં સમવસરણમાં ભગવાન બિરાજતા હોય. વિહાર કરીને આમ પલાઠી વાળીને બેસે, એ ઇચ્છાપૂર્વક નથી. જડના ઉદયનો કાળ છે તો તે પ્રમાણે ક્રિયા થઈ જાય છે. એમ કહે છે. આહાહા..! સમજાણું?

મુમુક્ષુ :– આહારની ક્રિયા પણ એમ થઈ જાય.

ઉત્તર :– આહારની ક્રિયા એમ ન થાય. એ ઠીક કહે છે. આહારની ક્રિયા પણ ભગવાનને એમ થઈ જાય, એમ કહે છે. જુઓ! પ્રશ્ન તો થાય ને. આહારમાં તો ઇચ્છા વિના આહાર લેવાની વૃત્તિ થાય જ નહિ. અને એ આહાર લેવો એમાં પવનની પ્રેરણા વિના આહાર અંદર આવે જ નહિ. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભગવાનની ... અહીંયાં અત્યારે જુઓને આ પાણી ને આહાર લે ને? પવન ખેંચે ત્યારે એ પાણી ને આહાર અંદર આવે. એમ ને એમ કોળિયો અંદર ન આવી જાય. એવી પવનની પ્રવૃત્તિ ભગવાનને હોતી નથી. માટે ભગવાનને આહાર ને પાણી હોતા નથી. એના ભાઈનું છે ને. એ પણ પહેલા હતા ને? કહો, સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન અરિહંત પરમેશ્વર, એને શરીરમાં રોગ ન હોય, એને આહાર પાણી ન હોય, એને નિંદ્રા ન હોય, એને ઇચ્છાપૂર્વક વાણી ન હોય પછી પ્રશ્ન ક્યાં રહ્યો? વાણી છે છતાં ઇચ્છા નથી. તેમ આહાર હોય અને ઇચ્છા ન હોય એમ બને જ નહિ. ઇચ્છા વિના આહાર લેવાની વૃત્તિ થાય નહિ. આહાર લેવા જાઉં, આહાર કરવો, વળી પેટમાં નાખવો.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ તો ઉદયની દશા છે માટે. પણ ઉદયની જરી અવસ્થા છે .. આવ્યું પણ છે નહિ આહાર. પ્રશ્ન ઠીક છે એનો. અગિયાર પરિષહ કીધા છે ને? અશાતાના ઉદયથી. ઉદયનો ભાગ છે ને ... એવી ક્ષુધા ન હોય કે જેથી આહાર લેવાની વૃત્તિ થાય કે આહાર આવે. એ દેવના સ્વરૂપને જાણતા નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભગવાનને આહાર ઠરાવ્યો,

ભગવાનના શરીરને રોગ ઠરાવ્યો. એ ભગવાનને જાણતા નથી. એ ઊંધે સ્વરૂપે જીવોને ચડાવી દીધા છે.

મુમુક્ષુ :– ભગવાનને ઔષધ હોય કે નહિ ઔષધ?

ઉત્તર :– ઔષધ-ફૌષધ કેવા? રોગ હોય તો ઔષધ હોય ને. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? 'ગોશાળે મારી લેશ્યા' આવે છે ને? છ મહિના સુધી લોહીખંડ ઝાડો રહ્યો. બિલકુલ જૂઠી વાત છે. બધી કલ્પિત છે. બધી કલ્પિત વાત છે એ. શાસ્ત્રની, ભગવાનની વાણી નથી. આહાહા..! ભારે કામ આકરું, ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– કલ્પિત કરીને શ્રદ્ધાનો વિરોધ કરવો હતો.

ઉત્તર :– કલ્પિત કરીને લોકોને પોતાનો વાડો વાળવો હતો. કલ્પિત શાસ્ત્ર બનાવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :– કલ્પિત ને વાડો...

ઉત્તર :– સ્ત્રીને મુક્તિ ઠરાવી, બધાને મુક્તિ ઠરાવી. બધા વાડાવાળા ભેગા આપણે ચાલો.

મુમુક્ષુ :– ભગવાન પણ ઔષધિ લે છે તો આપણે શું વાંધો?

ઉત્તર :– ભગવાન પણ સ્ત્રી હતા તો આપણે પણ સ્ત્રી પણ ભગવાન થઈ શકીએ. એમ કરીને બધાને સારું લગાડ્યું.

એક હતા. નામ ભૂલી ગયા. 'અમદાવાદ'ના નહિ? દલાલ. 'હરિભાઈ'. દેરાવાસી. 'હરિભાઈ' દલાલ હતા. બહુ જબરો. 'અમદાવાદ'નો હતો. પછી આ બધા નહિ પૈસાવાળા? 'રઘુભાઈ'ને. એ બધાને લગાવે એવો. અહીં હતાને.. કેવા? 'ભોગીભાઈ' 'ભોગીભાઈ' અને 'નાનુભાઈ'. 'ભોગીભાઈ'. 'અમદાવાદ'ના ગૃહસ્થ મોટા. ૫૦ લાખ. એ અહીં રહ્યા હતા તો દરરોજ સાંભળવા આવે. નજીક હતા ને. અહીં ગામમાં ક્યાંથી આવું? પછી 'હરિભાઈ' એની સાથે જોવા આવે ને. પંદર દિવસ રહ્યા અને સાંભળ્યું. ઓય માળા! આ તો વાત બીજી કહે છે. સ્ત્રીને મોક્ષ ઠરાવ્યો એનો અર્થ? બધાને ભેગા કરવા. વાત સાચી લાગે છે. પણ હોંશિયાર માણસ હતો, હોં! ગુજરી ગયા. ૧૯૯૨માં આવ્યા હતા. 'હરિભાઈ' 'અમદાવાદ'ના દેરાવાસી. માર્ગ જુદો છે, બાપા! સમજાણું કાંઈ? જેને ઇચ્છા જ મરી ગઈ. અનંત આનંદ પ્રગટ્યો એને ઇચ્છાપૂર્વક વાણી કેવી, એને ખોરાક કેવા, પાણી કેવા અને રોગ કેવા અને ઓસડ કેવા? એ દેવના સ્વરૂપને જાણતા નથી.

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ બધી વાર્તા. એ તો ઠીક. એનું કાંઈ નહિ. આપણે તો એને ચેલા બેલા હોય નહિ. આ વાત લ્યો ને. આ અત્યારે ચાલે છે એ. સમજાણું?

ભગવાનને આહાર નહિ, પાણી નહિ, રોગ નહિ. અનંત આનંદનો જ્યાં અનુભવ છે

એને વળી આહાર કેવા? આહાહા..! એને પાણી કેવા? બધું વસ્તુનું સ્વરૂપ તત્ત્વથી વિરુદ્ધ કરી નાખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? એય..! 'જાદવજીભાઈ'! તારો દાદો, એમાં હતા. આ નહોતી, વાત જ નહોતી. ધર્મની નહોતી. દયા, દાન, વ્રત પાળે એને ધર્મ થાય એ વાત પણ જૂઠી અને આ વાત પણ જૂઠી. બધી જૂઠી વાત છે. ધર્મ એ શું છે એની એને ખબર નથી, દેવ કોને કહેવા એની ખબર નથી, ગુરુ કોને કહેવા એની ખબર નથી અને શાસ્ત્ર કોને કહેવા એની પણ ખબર નથી. એવું છે. ભારે આકરું કામ. ભગવાનને નામે પુસ્તક ચડાવી દીધાને. બિચારા લોકો છેતરાઈ ગયા. ઊંધુ માથું ઊંચું કરી શક્યા નહિ. મરી ગયા એમ ને એમ એમાં.

કહે છે કે ભગવાન ઈચ્છાપૂર્વક બેસતા નથી. બેસતા નથી ઇચ્છાપૂર્વક. શરીર બેસી જાય. આહાહા..! 'શ્રીમદ્'માં આવે છે ને શું ઓલું? 'વિચરે ઉદય પ્રયોગ'. આવે છે ને? 'વિચરે ઉદય પ્રયોગ'. એ તો છદ્મસ્થને પણ એમ કહ્યું. સમજાણું? સમકિતી–જ્ઞાની, મુનિ, ધર્માત્મા એ પણ જેવો ઉદય હોય એ પ્રમાણે થયા કરે છે. એના જાણનાર-દેખનાર છે, કરનાર નથી. આહાહા..! સમ્યગ્દષ્ટિ પણ વિહારની ક્રિયા અને ખાવાની ક્રિયાના કર્તા છે જ નહિ.

મુમુક્ષુ :– .. ખરો કે માને એટલું જ?

ઉત્તર :– ઓલો માને છે. ખાય છે ક્યાં? ધૂળ માને. એ માને છે કે હું ખાઉં છું. એ જડની ક્રિયા છે. મોઢામાં કોળિયા આવવા-જવા એ તો જડ, પુદ્ગલની ક્રિયા. મૂંઢ થઈને માને છે કે હું ખાઉં છું, પીવું છું, લાડવા ખાઉં છું, મોસંબી. ધૂળમાં પણ નથી મફતનો. આનંદનો નાથ, પ્રભુ! એને આ પરનું ખાવા, પીવાની ક્રિયાનો કર્તા કહેવો એ તો મહા મિથ્યાત્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? માર્ગ આવો છે, ભાઈ! એ કાંઈ પક્ષની વાત નથી. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ આવું છે.

મુમુક્ષુ :– આ બધી વાયુકાયની જત્ના નહીં કરવાની ને અહિંસા કેવી કહેવાય.

ઉત્તર :– વાયુકાયની કોણ જત્ના કરી શકતો હતો? વાયુકાયની જત્ના કરે કોણ? મુનિ તો નગ્ન હોય છે. વસ્ત્રનો કટકો પણ હોય નહિ. જંગલમાં મુનિ વસે. સમજાય છે કાંઈ? જૈનદર્શન આકરો માર્ગ છે, બાપા! વાડા બાંધીને બેઠા એ કાંઈ જૈનદર્શન નથી. સમજાણું કાંઈ?

'ઈચ્છાપૂર્વક શ્રી વિહારાદિ કરતા નથી,...' જુઓ! ભાષા એવી વાપરી છે. શ્રીવિહાર. ભગવાનનો શ્રીવિહાર. આહાહા..! એવા વિહાર આદિ. ડગલા ભરવા કે આમ પગ મૂકવો એ કરતા નથી. આહાહા..! જેવું અરિહંતનું સ્વરૂપ, એવું જ આત્માનું સ્વરૂપ છે. ફક્ત પર્યાયમાં ઊણપ છે. પણ દૃષ્ટિ કરતા દ્રવ્યમાં એ અરિહંત જેવો જ આત્મા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'શ્રી **વિહારાદી (ઇચ્છાપૂર્વક ભગવાન) કરતા નથી, કારણ કે 'अमनस्का केवलिनः (કેવળીઓ મનરહિત છે)' એવું શાસ્ત્રનું વચન છે.'** 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર'નું એ વચન છે. **'માટે તે તીર્થંકર-પરમદેવને દ્રવ્યભાવસ્વરૂપ ચતુર્વિધ બંધ...'** નથી. ભગવાનને બંધ નથી એમ કહેવું છે ને? તીર્થંકર પરમદેવને દ્રવ્ય એટલે કર્મપ્રકૃતિનો બંધ નથી અને ભાવબંધ પણ નથી. રાગનો બંધ પણ નથી અને પરનો પણ બંધ નથી. આહાહા..! **'પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ,...'** પરમાણુમાં એનો સ્વભાવ પડે, એની સંખ્યા હોય, એની મુદત હોય અને એમાં રસ હોય એવો બંધ ભગવાનને હોતો નથી.

'વળી, તે બંધ (૧) ક્યા કારણે થાય છે અને (૨) કોને થાય છે?' આ બે પ્રશ્ન. બંધ ભગવાનને થતો નથી તો પછી એ બંધ ક્યા કારણે થાય છે અને કોને થાય છે? આ બે પ્રશ્ન. **'(૧) બંધ મોહનીયકર્મના વિલાસથી ઉત્પન્ન થાય છે.'** રાગથી ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? **'(૨) 'અક્ષાર્થ' એટલે ઇન્દ્રિયાર્થ (ઇન્દ્રિયવિષય); અક્ષાર્થ સહિત હોય તે.'** ઇન્દ્રિયના વિષય સહિત હોય તે. ભગવાન તો અણીન્દ્રિય છે. **''સાક્ષાર્થ' મોહનીયને વશ થયેલા,...'** ઇન્દ્રિયસહિત હોય તે મોહનીયને વશ થયેલા. **'સાક્ષાર્થ પ્રયોજન (–સઅક્ષય - તે ઇન્દ્રયવિષયરૂપ પ્રયોજનવાળા) સંસારીઓને જ બંધ થાય છે.'** લ્યો! સમજાણું? ભગવાનને બંધ હોતો નથી.

'એવી રીતે (શ્રીમદ્ ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી પ્રવચનસારમાં (૪૪મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :–' લ્યો! 'પ્રવચનસાર'નો આધાર આપે છે.

ठाणणिसेज्जविहारा धम्मुवदेसो य णियदयो तेसिं।
अरंहंताण काले मायाचारो व्व इत्थीणं।।

શ્લોકાર્થ :– 'તે અર્હંતભગવંતોને તે કાળે ઊભા રહેવું,...' ભાષા જુઓ! તે સમયે ઊભા રહેવું એ જ એની પર્યાયની ક્રિયા છે. **'બેસવું, વિહાર અને ધર્મોપદેશ,...'** હાલવું અને ધર્મનો ઉપદેશ **'સ્ત્રીઓને માયાચારની માફક,...'** સ્ત્રીને સહેજે માયા વર્તે એમ **'સ્વાભાવિક જ—'** છે. ભગવાનને આહાર, બેસવું, ઊભા રહેવું, વિહાર, ધર્મોપદેશ સહજ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? સ્ત્રીને માયા અને કપટ તો સહજ થઈ જાય. એને ખ્યાલ પણ ન હોય. એવી રીતે એનો સ્વભાવ જ એવો છે. માયા કપટથી સ્ત્રી થઈને આવ્યા છે. પૂર્વે માયા કપટ કરી હોય તો સ્ત્રી થાય. બધી સ્ત્રીઓની વાત નથી. સામાન્યની વાત છે. ભગવાનની માતા એ બધા આવા ન હોય. પણ આ તો સામાન્યની વાત છે.

'સ્ત્રીઓને માયાચારની માફક,...' એને માયા, ઇચ્છા આદિ કપટ સહેજે સાધારણ થઈ જાય, કહે છે. એમ ભગવાનને ઇચ્છા વિના આહાર, વિહાર, હાલવું, ચાલવું થાય. આહારનો પણ જે કર્મના રજકણો આવે એ પણ ઇચ્છા વિના આવે છે. આઠ ગણ્યા છે ને? એ આ. નોકર્મ. ભગવાન ઊભા રહે, બેસે, વિહાર એ સ્વભાવિક જ છે. **'પ્રયત્ન વિના જ–**

હોય છે.' આહાહા..! ભગવાનને પ્રયત્ન હોતો નથી કે હું ઊભો રહું. પ્રયત્ન નથી કે હું ચાલું, પ્રયત્ન નથી કે હું બોલું, ઊભો રહું એ પ્રયત્ન વિના હોય છે.

મુમુક્ષુ :– ઉદયભાવ છે.

ઉત્તર :– બસ, ઉદયભાવ છે. ક્ષાયિકભાવ છે, ખરી જાય છે. 'પ્રવચનસાર'માં કહ્યું છે ને? એ બધો ઉદયભાવ છે. પુણ્યફળા અર્હંતાની વ્યાખ્યા આ છે. પુણ્યના ફળ તરીકે કેવળી થાય એ વ્યાખ્યા નથી. પણ પૂર્વે જે પુણ્ય બાંધ્યું હોય એને કારણે હલન, ચલન, વાણી, વિહાર, બેસવું, ઊઠવું થાય. એ બધી પુણ્યની ક્રિયા છે, એ થઈ જાય છે. ભગવાનને થઈ જાય. એને કાંઈ છે નહિ. એને તો જ્ઞાનમાં વર્તે છે કે આ સમયે દેહ ચાલશે, આ સમયે ભાષા નીકળશે, આ સમયે દેહ ઊભો રહેશે, આ સમયે ચાલશે એ બધું જ્ઞાનમાં પહેલેથી છે. સમજાણું કાંઈ? કેવળજ્ઞાનીનું સ્વરૂપ જાણવું આકરી વાત છે. એથી તો અહીં કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનને કેટલી રીતે સ્થાપ્યું છે, જુઓને! આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– એ સમયે ત્યાં આવ્યો અને ખરી ગયો. બીજે સમયે બીજે આવ્યો ને ખરી ગયો. એમ થાય છે. ઉદય આવીને ખરી જાય છે. એ ક્ષાયિકનું કામ કરે છે. 'પંડિતજી'! આહાહા..!

અરે..! આત્માની ઋદ્ધિ અંતર આનંદ અને જ્ઞાન સ્વભાવવાન પ્રભુ, એ અંતરના ધ્યાન દ્વારા એ ચીજ અંદર આત્મામાં છે એને એકાગ્ર દ્વારા બહાર પરિણતિરૂપે પૂર્ણ દશા થઈ ગઈ. એવા અનંતજ્ઞાન આદિ ઋદ્ધિના ધણી પરમાત્મા, એને કોઈ જાતની ઇચ્છા હોતી નથી. એને પ્રયત્ન વિના જ એ બધા કામ ચાલે છે, એમ કહે છે. એનો પ્રયત્ન હોય તો આ ઊભા રહેવું, બેસવું, ચાલવું થાય એમ છે નહિ. આહાહા..! આ તે કાંઈ વાત! સાધારણ પ્રાણીને તો બેસે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ઓલા ચાર કર્મ બાકી રહ્યા એ પણ બળી દોરડી જેવા છે. આવે છે ખામણામાં આવે છે પણ એનો અર્થ ન સમજે. ચાર કર્મ નાશ કર્યા, ચાર કર્મ બળેલી દોરડી વત્ સમાન પડ્યા છે. બળેલી દોરડી બાંધવામાં કામ ન આવે. અરે..! એવા આત્માની જાત જ જ્યાં પૂર્ણ પ્રગટી ત્યાં આ જાત હોય છે. એવો જ આ ભગવાનઆત્મા, અનંત આત્માઓ એવા જ છે. સમજાણું કાંઈ? એ પરિણતિ અંતરમાંથી બહાર કાઢે ત્યારે સાક્ષાત્ પરમાત્મા થાય છે. વસ્તુએ પોતે આત્મા પરમાત્મા જ છે. પરમાત્મા ન હોય તો પર્યાયમાં પરમાત્મપણું ક્યાંથી આવશે? બહારથી આવે એવું છે? સમજાણું કાંઈ?

'[હવે આ ૧૭૫મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]'

શ્લોક-૨૯૨

(शार्दूलविक्रीडित)

देवेन्द्रासनकंपकारणमहत्कैवल्यबोधोदये
मुक्तिश्रीललनामुखाम्बुजरवेः सद्धर्मरक्षामणेः।
सर्वं वर्तनमस्ति चेन्न च मनः सर्वं पुराणस्य तत्
सोऽयं नन्वपरिप्रमेयमहिमा पापाटवीपावकः।।२९२।।

[શ્લોકાર્થ :–] દેવેંદ્રોનાં આસન કંપાયમાન થવાના કારણભૂત મહા કેવળજ્ઞાનનો ઉદય થતાં, જે મુક્તિલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના મુખકમળના સૂર્ય છે અને સદ્ધર્મના *રક્ષામણિ છે એવા પુરાણ પુરુષને બધું વર્તન ભલે હોય તોપણ મન સઘળુંય હોતું નથી; તેથી તેઓ (કેવળજ્ઞાની પુરાણપુરુષ) ખરેખર અગમ્ય મહિમાવંત છે અને પાપરૂપી વનને બાળનાર અગ્નિ સમાન છે. ૨૯૨.

શ્લોક–૨૯૨ ઉપર પ્રવચન

देवेन्द्रासनकंपकारणमहत्कैवल्यबोधोदये
मुक्तिश्रीललनामुखाम्बुजरवेः सद्धर्मरक्षामणेः।
सर्वं वर्तनमस्ति चेन्न च मनः सर्वं पुराणस्य तत्
सोऽयं नन्वपरिप्रमेयमहिमा पापाटवीपावकः।।२९२।।

શ્લોકાર્થ :– 'દેવેંદ્રોના આસન કંપાયમાન થવાના કારણભૂત મહા કેવળજ્ઞાનનો ઉદય થતાં,...' આહાહા..! આત્મામાં અંતરના આનંદમાં લીનતા થતાં કેવળજ્ઞાન થાય છે. ભગવાનઆત્મા, પોતાનો જે અનંત જ્ઞાન આનંદાદિ સ્વભાવ અંતર પરિપૂર્ણ પડ્યો છે અત્યારે, એમાં લીનતા કરતા, એની એકાગ્રતા સાધતા કેવળજ્ઞાન થાય છે. એ કેવળજ્ઞાન દેવેન્દ્રોના આસન કંપાયમાન થવાનું નિમિત્ત છે, કારણ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? લ્યો! અહીં કેવળજ્ઞાન

* રક્ષામણિ = આપત્તિઓથી અથવા પિશાચ વગેરેથી પોતાની જાતને બચાવવા માટે પહેરવામાં આવતો મણિ. (કેવળીભગવાન સદ્ધર્મના રક્ષણ માટે—અસદ્ધર્મથી બચવા માટે–રક્ષામણિ છે.)

થાય તો દેવોના આસન ચળે. દેવેન્દ્રો જે ઇન્દ્રો આદિ છે, એના આસન કંપાયમાન થવાના કારણભૂત મહા કેવળજ્ઞાનનો ઉદય થતાં. લ્યો! કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થતાં કંપાયમાન થાય. જુઓ! નિમિત્તથી આવ્યું એમાં. છે? એય..! 'દિલીપ'! કેવળજ્ઞાન થાય ત્યારે કંપાયમાન થાય છે ત્યાં? શું થયું? નિમિત્ત છે ને પણ? થયું એનાથી?

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તથી કાંઈ થાય જ નહિ.

ઉત્તર :- ન થાય?

મુમુક્ષુ :- આપે તો અમને શીખવાડ્યું છે.

ઉત્તર :- કહો, સમજાણું કાંઈ? એનાથી થતું નથી. પણ તે કાળે ત્યાં થવાની પર્યાય હતી એમાં આ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કોનું?

મુમુક્ષુ :- કેવળજ્ઞાની.

ઉત્તર :- એની અહીં વાત નથી. અહીં તો કેવળજ્ઞાન થયું એટલે ત્યાં કંપન થાય એ એને કારણે થાય. એટલો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. કેવળજ્ઞાની .. છે ને? ... કેવળજ્ઞાન. અહીં તો જન્મે ત્યાં કંપાયમાન થાય. તીર્થંકરનો જીવ જ્યાં જન્મે ત્યાં દેવના આસન ચળે. એ પણ એ વખતે ચળવાની લાયકાતમાં નિમિત્ત કહેવાય છે. નિમિત્તની સામગ્રી પૂરી મળે છે જેને જોઈતી હોય.

'દેવેંદ્રોના આસન કંપાયમાન થવાના કારણભૂત મહા કેવળજ્ઞાનનો ઉદય...' કેવળજ્ઞાનનો ઉદય થયો ત્યારે કંપન થયું, એ પહેલા કેમ ન થયું? એ તો એ વખતે એની થવાની ક્રિયા હતી, તેમાં કેવળજ્ઞાનનું નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એવી વાત છે, ભાઈ! વીતરાગમાર્ગની સ્વતંત્રતા. દરેક દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય સ્વતંત્ર છે. કોઈ કોઈને કારણે કોઈની પર્યાય થાય નહિ. એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. શું થાય? ભાઈ! લોકોને બહાર સાંભળવા મળે નહિ ને એ પછી પડ્યો એમાં માનીને જિંદગી પૂરી કરે. ભવનો અભાવ કરવાનો ભવ (મળ્યો) એમાં ભવ વધારીને જાય. આહાહા..!

'જે મુક્તિલક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રીના મુખકમળના સૂર્ય છે...' મુક્તિરૂપી લક્ષ્મી, એની પરિણતિમાં મુખકમળ એટલે ખીલવાનો સૂર્ય છે. શુદ્ધ પરિણતિને ખીલવાનું કારણ છે એ તો. સમજાણું કાંઈ? **'સદ્ધર્મના રક્ષામણિ છે...'** લ્યો! પહેલા પણ એકવાર આવી ગયું છે. ૨૩૩ પાને આવી ગયું. **'આપત્તિઓથી અથવા પિશાચ વગેરેથી પોતાની જાતને બચાવવા માટે પહેરવામાં આવતો મણિ.'** ઠીક! **'(કેવળી ભગવાન સદ્ધર્મના રક્ષણ માટે-અસદ્ધર્મથી બચવા માટે-રક્ષામણિ છે.)'** આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ૨૮૭માં આવી ગયું છે. ૨૮૭. રક્ષામણિ. છે નીચે? **'સદ્ધર્મની રક્ષા કરનારો મણિ, રક્ષામણિ = આપત્તિઓથી અને પિશાચ વગેરે પોતાની જાતને બચાવવા**

માટે પહેરવામાં આવતો મણિ.' ઉપમા આપી છે, હોં!

અહીં પણ ભગવાન સદ્ધર્મના રક્ષક છે. આહાહા..! અસદ્ધર્મથી બચવા માટે રક્ષામણિ ભગવાનને કહેવામાં આવે છે. જે એને સમજે અને આશ્રય લે એને પણ સદ્ધર્મના રક્ષામાં ભગવાન મણિ–રક્ષામણિ છે. આહાહા..! સ્તવનમાં એક ઠેકાણે આવે છે ને. 'મારે માથે સીમંધરસ્વામી અખંડ મારી રક્ષા કરે' આવે છે? ભગવાન રક્ષા કરવા આવતા હશે? ભગવાન અરિહંતનું જે સ્વરૂપ છે એવું જેના જ્ઞાનમાં બરાબર બેસે એને અંતરનો લાભ થાય, એમાં ભગવાન નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એમ કહે છે. પોતાના સદ્ધર્મનો રક્ષક છે અને અસદ્ધર્મથી બચવા માટે રક્ષામણિ. એમ પોતે પણ એમ છે અને બીજાને માટે પણ એમ છે ઇ. જેણે અરિહંત પરમાત્માનું વાસ્તવિક આવું સ્વરૂપ હોય એમ જાણ્યું, એ પછી પોતાના આત્માને એની સાથે મેળવે તો એને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન થાય. તો એના આત્માના પણ એ રક્ષામણિ કહેવામાં આવે છે. વ્યવહારથી. નિશ્ચયથી પોતાના રક્ષામણિ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

'**એવા પુરાણ પુરુષને...**' એવા ભગવાન અરિહંત પરમેશ્વર પુરાણ પુરુષ. જૂનો આત્મા જેવો છે એવો પ્રગટ્યો. એવો પુરાણ પુરુષ. '**ને બધું વર્તન ભલે હોય...**' હાલવું, ચાલવું, બોલવું, ઊભા રહેવું, ઉપદેશ હો '**તોપણ મન સઘળુંય હોતું નથી;...**' એમાં મન સઘળું હોતું નથી. આહાહા..! ભારે વાત આવી. ઇચ્છા નહિ, મન નહિ ને ચાલે. એની મેળે ચાલે? જડ એની મેળાએ ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :– ક્રિયાવતી શક્તિથી.

ઉત્તર :– હા. એ ક્રિયાવતી શક્તિ છે. સમજાણું કાંઈ? આ દેહ જે ચાલે છે એ એની ક્રિયાવતી શક્તિથી ચાલે છે. આત્માની શક્તિ નહિ. આત્માની પ્રેરણા થાય, પ્રયત્ન થાય માટે આમ ચાલે છે એમ પણ નહિ. આહાહા..! આ તો જડતત્ત્વ છે, અજીવતત્ત્વ છે. અજીવતત્ત્વની ક્રિયા અજીવમાં અજીવને કારણે સ્વતંત્ર થાય છે. આત્માથી થતી નથી. નીચે થતી નથી તો વળી ભગવાનને શું કહેવું? કહે છે. આહાહા..!

'**મન સઘળુંય હોતું નથી; તેઓ (કેવળજ્ઞાની પુરાણપુરુષ)...**' છે. '**ખરેખર અગમ્ય મહિમાવંત છે...**' એની મહિમા અગમ્ય છે. મનથી અને વિકલ્પથી ટળી શકાય નહિ. ધ્યાનથી ટળી શકાય. આહાહા..! આમ તો બધા સવારમાં ઊઠીને ણમો અરિહંતાણં... ણમો અરિહંતાણં... કરે. પણ અરિહંત કેવા હોય, એની પર્યાય કેવી હોય? એને ઇચ્છાપૂર્વક હાલવું, ચાલવું ન હોય, એ હજી વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે એને જાણતા નથી તો એ ણમો અરિહંતાણં એનું સાચું નથી. એ તો રાગને નમસ્કાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

'**ખરેખર અગમ્ય મહિમાવંત છે અને પાપરૂપી વનને બાળનાર અગ્નિ સમાન છે.**' કેવળજ્ઞાની પરમાત્માને તો પાપાદિ છે નહિ. પણ બીજા જીવોને જે પાપ હોય એવા કેવળજ્ઞાની પરમાત્માનું જે જ્ઞાન યથાર્થ કરે એને પાપરૂપી અગ્નિને બાળનાર વન. પાપરૂપી વનને બાળવામાં

ભગવાન અગ્નિ સમાન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? પાપ શબ્દે પુણ્ય અને પાપ બેય. પુણ્ય અને પાપ બેય વનના લાકડા છે. ભગવાન અરિહંતનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અંતર જાણે એ આત્માને જાણે અને આત્માને જાણે એથી એના પુણ્ય અને પાપ નાશ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ?

ગાથા-૧૭૬

आउस्स खयेण पुणो णिण्णासो होइ सेसपयडीणं।
पच्छा पावइ सिग्धं लोयग्गं समयमेत्तेण।।१७६।।

आयुषः क्षयेण पुनः निर्नाशो भवति शेषप्रकृतीनाम्।
पश्चात्प्राप्नोति शीघ्रं लोकाग्रं समयमात्रेण।।१७६।।

शुद्धजीवस्य स्वभावगतिप्राप्त्युपायोपन्यासोऽयम्।

स्वभावगतिक्रियापरिणतस्य षट्कापक्रमविहीनस्य भगवतः सिद्धक्षेत्राभिमुखस्य ध्यानध्येयध्यातृतत्फलप्राप्तिप्रयोजनविकल्पशून्येन स्वस्वरूपाविचलस्थितिरूपेण परमशुक्लध्यानेन आयुःकर्मक्षये जाते वेदनीयनामगोत्राभिधानशेषप्रकृतीनां निर्नाशो भवति। शुद्धनिश्चयनयेन स्वस्वरूपे सहजमहिम्नि लीनोऽपि व्यवहारेण स भगवान् क्षणार्धेन लोकाग्रं प्राप्नोतीति।

આયુક્ષયે ત્યાં શેષ સર્વે કર્મનો ક્ષય થાય છે;
પછી સમયમાત્રે શીઘ્ર તે લોકાગ્ર પહોંચી જાય છે. ૧૭૬.

અન્વયાર્થ :- [पुनः] વળી (કેવળીને) [आयुषः क्षयेण] આયુના ક્ષયથી [शेषप्रकृतीनाम्] શેષ પ્રકૃતિઓનો [निर्नाशः] સંપૂર્ણ નાશ [भवति] થાય છે; [पश्चात्] પછી તે [शीघ्रं] શીઘ્ર [समयमात्रेण] સમયમાત્રમાં [लोकाग्रं] લોકાગ્રે [प्राप्नोति] પહોંચે છે.

ટીકા :- આ, શુદ્ધ જીવને સ્વભાવગતિની પ્રાપ્તિ થવાના ઉપાયનું કથન છે.

સ્વભાવગતિક્રિયારૂપે પરિણત, છ +અપક્રમથી રહિત, સિદ્ધક્ષેત્રસંમુખ ભગવાનને પરમ શુક્લધ્યાન વડે—કે જે (શુક્લધ્યાન) ધ્યાન-ધ્યેય-ધ્યાતા સંબંધી, તેની ફળપ્રાપ્તિ સંબંધી અને તેના પ્રયોજન સંબંધી વિકલ્પો વિનાનું છે અને નિજ સ્વરૂપમાં અવિચળ સ્થિતિરૂપ છે તેના વડે—આયુકર્મનો ક્ષય થતાં, વેદનીય, નામ ને ગોત્ર નામની શેષ પ્રકૃતિઓનો સંપૂર્ણ નાશ

+ સંસારી જીવને અન્ય ભવમાં જતાં 'છ દિશાઓમાં ગમન' થાય છે તેને 'છ અપક્રમ' કહેવામાં આવે છે.

થાય છે (અર્થાત્ ભગવાનને શુક્લધ્યાન વડે આયુકર્મનો ક્ષય થતાં બાકીનાં ત્રણ કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે અને સિદ્ધક્ષેત્ર તરફ સ્વભાવગતિક્રિયા થાય છે). શુદ્ધનિશ્ચયનયથી સહજ મહિમાવાળા નિજ સ્વરૂપમાં લીન હોવા છતાં વ્યવહારે તે ભગવાન અર્ધ ક્ષણમાં (સમયમાત્રમાં) લોકાગ્રે પહોંચે છે.

ગાથા-૧૭૬ ઉપર પ્રવચન

૧૭૬.

आउस्स खयेण पुणो णिण्णासो होइ सेसपयडीणं।
पच्छा पावइ सिग्घं लोयग्गं समयमेत्तेण।।१७६।।

અરિહંત સુધીનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે સિદ્ધ લીધા, સિદ્ધ.

આયુક્ષયે ત્યાં શેષ સર્વે કર્મનો ક્ષય થાય છે;
પછી સમયમાત્રે શીઘ્ર તે લોકાગ્ર પહોંચી જાય છે. ૧૭૬.

ટીકા :– 'આ, શુદ્ધ જીવને સ્વભાવગતિની પ્રાપ્તિ થવાના ઉપાયનું કથન છે.' આત્મા અહીંયાં મોક્ષ થયો. ચાર કર્મ ગયા. પહેલા બાકી હતા અરિહંત સુધી, પછી ચાર કર્મ ગયા. અને શુદ્ધ સિદ્ધની દશા અહીં પ્રગટી. સિદ્ધદશા તો અહીં જ પ્રગટી. અને અહીંયાંથી ઉપર જાય એનું અગ્ર સ્થાન, એ સ્વભાવિક ગતિ છે. તેઓ સ્વભાવિક ગતિથી જાય છે. ૬૩ પાને એ ગતિનું છે. જેઓ છ ક્રમથી વિમુક્ત છે. ૩૦મી ગાથામાં છે. ૩૦મી ગાથામાં.

ભગવાન પરમાત્મા અરિહંત થયા પછી... અરિહંતની વ્યાખ્યા તો કરી કે આવા હોય. હવે એને ચાર કર્મ બાકી હતા એ ગયા. સમજાય છે કાંઈ? ભગવાન 'મહાવીર' આદિ અહીં બિરાજતા ત્યાં સુધી અરિહંત હતા. છેલ્લે જ્યારે ચાર કર્મનો નાશ જે સમયે થયો ત્યારે સિદ્ધ થયા. ત્યારે અહીં ઊર્ધ્વગતિ થઈ. સ્વભાવગતિ છે. એનો સ્વભાવ ઊર્ધ્વ જઈને લોકાગ્રે પોતાના કારણે રહેવાનો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ?

એ **'સ્વભાવગતિક્રિયારૂપે પરિણત, છ અપક્રમથી રહિત,...'** એમ લેવું. છકાયના ક્રમથી એ ચેકી નાખવું. એ પાછળ સુધાર્યું છે. **'છ અપક્રમથી રહિત,...'** એટલે આડીઅવળી ગતિથી રહિત. પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ અને ઊર્ધ્વ નીચે. ઊર્ધ્વ, નીચે અને ચાર આ. છ દિશા છે ને? ઊર્ધ્વ નીચે અને ચાર પૂર્વ, પશ્ચિમાદિ. એનાથી રહિત **'સિદ્ધક્ષેત્રસંમુખ ભગવાનને પરમ શુક્લધ્યાનવડે–'** સિદ્ધક્ષેત્ર સન્મુખ. લોકાગ્રે-લોકને અગ્રે સિદ્ધ બિરાજમાન છે. અનંતા સિદ્ધો. અનાદિથી અનંતા... અનંતા.. અનંતા સિદ્ધો પરમાત્મા છે. એ શુક્લધ્યાન વડે **'સિદ્ધક્ષેત્રસંમુખ ભગવાનને પરમ શુક્લધ્યાન વડે—'** પરમ શુક્લધ્યાન. જુઓ!

'કે જે (શુક્લધ્યાન) ધ્યાન-ધ્યેય-ધ્યાતા સંબંધી, તેની ફળપ્રાપ્તિ સંબંધી અને તેના

પ્રયોજનસંબંધી વિકલ્પો વિનાનું છે...' એવું પરમ શુક્લધ્યાન છેલ્લે (હોય છે). **'અને નિજ સ્વરૂપમાં અવિચળ સ્થિતિરૂપ છે...'** ચાર કર્મ ગયા. શુક્લધ્યાનથી અંદર સ્થિર થઈ ગયા. **'તેના વડે–આયુકર્મનો ક્ષય થતાં,...'** લ્યો! ઠીક! અંદરનું ધ્યાન કેવળીને પણ ચૌદમે ગુણસ્થાને સ્થિરતાનું ધ્યાન થયું એનાથી, ભગવાનને આયુષ્ય કર્મ બાકી હતું ને? એનો ક્ષય થયો. મહાવિદેહમાં 'સીમંધર' ભગવાન હજી બિરાજે છે. ચાર કર્મનો નાશ થયો અને ચાર કર્મ હજી ભગવાનને બાકી છે. જ્યારે મોક્ષ થશે આવતી ચોવીશીના જ્યારે તેરમા તીર્થંકર થશે ત્યારે મોક્ષ થશે. ત્યારે સિદ્ધગતિમાં (જશે).

'નિજ સ્વરૂપમાં અવિચળ સ્થિતિરૂપ છે તેના વડે–આયુકર્મનો ક્ષય થતાં, વેદનીય, નામ ને ગોત્ર નામની શેષ પ્રકૃતિઓનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે...' લ્યો! ભગવાનને પછી ચારે કર્મનો નાશ થાય છે. આહાહા..! એ **'(અર્થાત્ ભગવાનને શુક્લધ્યાન વડે આયુકર્મનો ક્ષય થતાં બાકીના ત્રણ કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે અને સિદ્ધક્ષેત્ર તરફ સ્વભાવગતિક્રિયા થાય છે). શુદ્ધનિશ્ચયનયથી સહજ મહિમાવાળા નિજ સ્વરૂપમાં લીન હોવા છતાં...'** આત્માની પૂર્ણ દશામાં ભગવાન તો લીન છે. સિદ્ધ થઈ ગયા. એને કાંઈ બાકી છે નહિ. અહીં શરીરમાં રહ્યા સિદ્ધ થયા, હોં! અહીંયાં છૂટી ગયું આ બધું.

'શુદ્ધનિશ્ચયનયથી સહજ મહિમાવાળા નિજ સ્વરૂપમાં લીન હોવા છતાં વ્યવહારે તે ભગવાન અર્ધ ક્ષણમાં...' એક સમયમાત્ર. અર્ધક્ષણ શબ્દ વાપર્યો છે. **'(સમયમાત્રમાં) લોકાગ્રે પહોંચે છે.'** એક આંખ મીંચીને ઉઘાડી એમાં અસંખ્ય સમય (જાય). એક સમયમાં લોકાગ્રે પહોંચે. સાત રાજુ એક સમયમાં પોતાની સ્વભાવિક ગતિથી જાય છે. કોઈ એમાં કર્મનું કારણ કે ફલાણું કારણ છે નહિ. વર્તમાન પોતાનો સ્વભાવ જ એવો છે. સમજાણું કાંઈ? વ્યવહારે **'તે ભગવાન અર્ધ ક્ષણમાં...'** વ્યવહારનો અર્થ શું? કે લોકાગ્રે પહોંચે છે વ્યવહાર છે, બાકી પોતામાં જ છે એ નિશ્ચય છે. લોકાગ્રે એટલે અહીં બહાર ક્ષેત્ર થયું ને? તે વ્યવહાર કહેવાય. બાકી અંદરમાં લીન છે એ નિશ્ચય છે. તે ભગવાનની ગતિ સ્વભાવિક છે, એમ કહે છે. જ્યાંથી ગતિ થઈ એ સ્વભાવિક ગતિ થઈ છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં ગતિ કરે ત્યાં સુધી એને વિભાવ છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? ગતિ તો કરે છે ને આમ? ગતિ કરે ત્યાં સુધી વિભાવ છે અને પછી ફરે ત્યારે સ્વભાવ છે. સમય તો એક જ છે. ઝીણી વાત છે. અહીં ચાર કર્મનો નાશ થઈ શુક્લધ્યાન વડે જ્યાં સિદ્ધ થયા, અહીં પર્યાય સિદ્ધની પ્રગટી એ જ સમય હતો અને એ જ સમયે ત્યાં છે. સમયભેદ ક્યાં છે? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– સિદ્ધને એક સમયે આટલા બધા કામ થાય?

ઉત્તર :– એટલા બધા ક્યાં હતા? આમ જ્યાં છૂટ્યો, પૂર્ણ થઈ દશા. બસ, એ જ સમયે અહીં થઈ અને એ જ સમયે રસ્તામાં છે, એ સમયે ત્યાં છે. માટે તે એક સમયમાં આમ થાય. ગતિ કરે ત્યાં સુધી વિભાવિક કહેવાય એમ નથી. તેથી ઉપર પહેલા લીધું

ને સ્વભાવગતિ. સ્વભાવગતિ ક્રિયારૂપે પરિણત. એમ કહ્યું છે ને? એ તો સ્વભાવગતિ પોતાનો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :– ...

ઉત્તર :– કોણે કીધું? અરિહંત ગમન કરે એ પોતાની પર્યાય જાણે ત્યાં એ તો ઉદયનો વિભાવ છે. પોતાને ક્યાં વિભાવ છે? ગમન કરવું ઇચ્છાપણું નથી પોતાનો પ્રયત્ન નથી એ તો જડની ક્રિયા છે.

મુમુક્ષુ :– આપે કહ્યું ચેતન અનુસાર થાય છે.

ઉત્તર :– ચેતન અનુસાર થાય એ તો પોતાનો સ્વભાવ છે ચેતન થવું એ. એ તો પોતાના સ્વભાવને કારણે છે, એ કાંઈ પરને કારણે નથી.

જ્યાં આત્મા સિદ્ધ થયો અને એનું ક્ષેત્રાંતર થાય. અહીંથી જુઓને ક્ષેત્રાંતર થયું. પણ એ તો સ્વભાવ છે. એ તો એક સમય છે. વિભાવ નથી. એમાં પણ અત્યારે ઘણા ગોટા છે.

મુમુક્ષુ :– સિદ્ધ થાય ને વળી વિભાવ ઊભા રહે?

ઉત્તર :– અહીં હજી ગતિ કરે છે ત્યાં સુધી વિભાવ, પછી ત્યાં સ્વભાવ.

મુમુક્ષુ :– પછી ક્યાં છે, એક જ સમય છે.

ઉત્તર :– પહેલા-પછી છે જ ક્યાં? આમ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ જ્યાં દશા પ્રાપ્ત થઈ છે એ જ સમય છે. ત્યાં, અહીં ને વચલો બધે એક જ સમય છે.

એવા ભગવાન લોકાગ્રે પહોંચે છે. એ વ્યવહાર થયો. લોકનો અગ્ર છે ને? ત્યાં ક્ષેત્ર કહેવાયને? એ ક્ષેત્ર. બાકી છે તો પોતે પોતામાં. ત્યાં પણ પોતામાં છે, કાંઈ બહારમાં નથી. લોકાગ્રે છે એ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. પોતાના સ્વરૂપના આનંદમાં લીન છે તે નિશ્ચય છે. એવું સિદ્ધનું સ્વરૂપ પણ અરિહંત થયા પછીનું આવું હોય એવું પણ અહીંયાં વર્ણન ભેગું કર્યું છે. (શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)